

PRILOZI IZ MADŽARSKE ZA POVIJEST HRVATSKE PROIZVODNJE KAMENINE

REPRODUKCIJE TB. XXX—XXXIII

Radovi o povijesti keramike, koje su napisale Mira Ilijanić¹ i Olga Klobučar², pobudili su i u krugovima madžarskih stručnjaka veliko zanimanje. O prošlosti stare hrvatske proizvodnje kamenine jedva smo nešto naslućivali, a sad su te dvije keramičke studije znatno proširile naše znanje. Čini se, međutim, svrsishodnim skupiti i povezati madžarske priloge i podatke, koji su u vezi s hrvatskom proizvodnjom kamenine, u nadi da bi i to moglo ponešto unaprijediti daljnja istraživanja, tako da bismo s vremenom mogli točnije ocijeniti nekadašnju povijesnu ulogu hrvatske proizvodnje kamenine — koja se izgubila u prošlosti — njeno značenje i njenu vrijednost.

I

Sredinom XVIII stoljeća Hrvatska upravo tako kao i Madžarska — te pored njih i sva ona područja koja su bila pod vlašću monarhije — jednako su trpjeli zbog toga što je cjelokupna materijalna korist od tvorničke proizvodnje umjetničke keramike oticala u Beč i tamo se koncentrirala. Znaočki je bilo proračunano da na tom golemom području djeluju samo jedna tvornica fajanse i također samo jedna tvornica porcelana. Tvornica fine fajanse, koja je slijedila francuske uzore, bila je — radi lakše opskrbe sirovinama, i zbog toga što se tu nalazio izvrstan kadar keramičara koji su se lako prilagodili tvorničkoj proizvodnji u Holiču, na madžarskom području, blizu pogranične rijeke Morave. Osnovao ju je oko 1743. godine Franjo Lotarinški, suprug madžarske kraljice i austrijske carice Marije Terezije. On je bio i vlasnik te tvornice. Druga keramička tvornica, bečka tvornica porcelana, bila je u državnim rukama, no u krajnjoj liniji vlasništvo Marije Tere-

¹ Prilog istraživanju krapinske keramike. Peristil I, Zagreb, 1954, str. 147—153.

² Tvornica kamenine u Zagrebu. Iz starog i novog Zagreba. Izdanja muzeja grada Zagreba. Zagreb, 1957, str. 229—237.

zije koja je i materijalno bila za nju zainteresirana. Na taj način bilo je osigurano da je svaki prihod od keramike — bilo od proizvodnje fajanse, bilo od porcelana — posredno ili neposredno povećavao imetak vladarskog para i vladarske kuće.

Službeni krugovi ljubomorno su štitili i pomagali naročite imovne i ekonomske interese vladarske kuće, tim više, što je to podupirala politika moćnog kancelara Marije Terezije, Kaunitza. On je u jednom svom memorandumu, 1761. godine, otvoreno istakao čega se boji: »Potpuno sam uvjeren da bi se bez svrsishodnog usmjerivanja Madžarska uzdigla iznad nasljednih pokrajina a time bi ugrozila dobrobit čitave monarhije.« Na to upućuje bez dvojbe i ovo: »Ako se ne pobrinemo uskoro i ozbiljno kojim sredstvima bismo zaustavili u Madžarskoj razvitak onih grana obrta, koje su štetne za nasljedne pokrajine, te će se sigurno neopazice razviti za nekoliko godina. Premda je Vaše Veličanstvo zajednička majka svih zemalja, ipak treba voditi brigu prvenstveno o onoj djeci koja svoju majku najviše pomažu.«

Razumljivo je stoga da se u vrijeme, dok u Evropi niču poput gljiva tvornice fajanse i porcelana, ni u Madžarskoj ni u Hrvatskoj još dugo neće ništa događati u keramičkoj proizvodnji, samo da bi se zaštitili prihodi holičke tvornice fajanse i bečke tvornice porcelana, koje su u interesnoj sferi vladarskog para. Upravo zato, da bi se osigurao prosperitet holičke fajanse i bečkog porcelana, to stanje se neće moći promijeniti.

Rijedak je kao bijela vrana onakav pothvat na kakav se odvažio na primjer grof József Esterházy, potaknut ne samo ljubavlju za umjetnost nego i natjecanjem s vladarskom kućom kao i zbog prestiža, kad je osnovao 1758. godine tvornicu fajanse u Tati, u jednom središtu svojih obiteljskih imanja. Skori neuspjeh tog njegovog podhvata, nakon nekoliko godina djelovanja, sam je riješio problem koji bi možda prouzrokovao nezadovoljstvo, jer je Marija Terezija zadržala svoj krut stav prema eventualnom proširenju keramičke proizvodnje. Njeno pismo s uputama predsjedniku Gospodarskog vijeća

1763. godine jasno odražava njene zamisli. Prema tim instrukcijama ne bi, doduše, trebalo u Mađarskoj sprečavati osnivanje tvornica, no ujedno je odmah nedvojbeno istaknuto, da valja dozvoljavati samo onakve koje nisu štetne za nasljedne pokrajine. Stoga preporuča da se proizvodi platno za jedra, pamučne tkanine, čarape, kabanice, pokrivači za konje, kao i žesta, jer se može računati na jak izvoz tih proizvoda u Poljsku i u Rusiju, kao i u sjeverne zemlje.

Premda se čini, da se time odvajamo od teme, bilo je ipak potrebno ukazati na nekoliko takvih odredaba, odabrati par takvih savjeta i mišljenja, jer se upravo u njima kriju i iz njih proističu one zabrane koje su kočile da se ne bi podigla keramička industrija ni u Mađarskoj jednako kao ni u Hrvatskoj, da ne bi dobila umjetničke oblike, da se ne bi razvila do najplemenitijeg stupnja: do proizvodnje porcelana.

Danas se još ne može ustanoviti ili možda to više nije moguće utvrditi, no sigurno je u Mađarskoj kao i u Hrvatskoj bio znatan broj takvih keramičara koji su bili osuđeni na nerad, premda bi njihove velike sposobnosti mogle ostvariti značajne umjetničke keramičke tvornice i osigurati njihovo djelovanje.

Stanovište vladara i vlade, koje je htjelo smatrati austrijskom kolonijom svako područje monarhije izvan Austrije, takvim je načinima osujećivalo i takvim sredstvima suzbijalo, u interesu bečke, austrijske carske tvornice porcelana i »zbog zaštite« prosperiteta holičke tvornice fajanse, sve one plemenite napore koji su nastojali da ostvare mađarsku ili hrvatsku tvorničku proizvodnju umjetničke keramike, a kadšto su dapače i o tome sanjari, kako bi postigli da se u njihovoj zemlji udomaći porcelanska proizvodnja. Bečki dvorski krugovi svojim pljačkaškim nasiljima sprečavali su nekoliko desetljeća da se u Mađarskoj ili u Hrvatskoj osnuju i ustale tvornice umjetničke keramike, a u Mađarskoj su upravo pola stoljeća onemogućivali da uhvati korijena porcelanska industrija.

Bečka porcelanska roba mogla je bez carinskih ograda sve preplaviti, a da tome pripomognu, vlasti su razasijale još različite posebne upute na sve strane kako bi se što bolje otpremali sanduci s bečkim porcelanom.

No premda su pokušavali svezati ruke svima, koji su htjeli drukčije raditi, ipak je bujica života, novo, što se probijalo i razvijalo, počelo lomiti ograde, kidati spone, labaviti strukturu dotadanje ekonomike. Holičkoj tvornici javljali su se takmaci u relativno malo decenija na sve mnogobrojnijim mjestima. Pod utjecajem toga raspravlja, odnosno prima na znanje skupština županije Abauj obavijest o odluci Namjesničkog vijeća od 31. srpnja 1787, da je »Njegovo Veličanstvo dozvolilo trgovačkoj kući Neyszl i drug na Rijeci u vezi s uređenjem tvornice posuđa od majolike (Majolika-Ge-

schier Fabrik) na Rijeci jednake carinske pogodnosti, kakve je već izvoljelo dati tršćanskim tvornicama, koje nose imena Petar Lorinzi i Santini kao i Sinibaldi.«

Ta odredba Namjesničkog vijeća upućuje ujedno županiju Abauj, da to objavi u obliku obavijesti kako bi to svi primili na znanje, s tom dopunom, da će to posuđe biti označeno slovima P. C.

Rijeka je u to doba svoje promjenljive povijesti — pošto je od 1779. godine odvojena od Hrvatske — pripojena Mađarskoj kao zasebno tijelo. Ipak se ostvarenje te tvornice već izdvaja iz razvoja mađarske keramike, jer su njeno djelovanje i njena uloga sigurno poslužili kao primjer za obrazovanje nezavisne hrvatske keramike i mogli su potaći i pokrenuti takva nastojanja. Stoga možemo smatrati tu tvornicu pretečom hrvatskih domaćih keramičkih tvornica.

Pronalaskom kamenine nastala je revolucija u evropskoj keramičkoj proizvodnji. Ta nova keramička vrst prodira svojim valovima tako reći nezaustavljivo i na ona zabranjena područja, koja su bila tjeskobno čuvana monopolima i povlasticama. Holička tvornica bila je prisiljena da već od 1779. godine pokušava proizvoditi kameninu, a od 1786. morala je preći na opsežniju, stalnu produkciju kamenine, dok je fajansa istovremeno potisnuta u pozadinu. Tako su i druge tvornice u Mađarskoj pored fajanse postepeno prelazile na proizvodnju posuđa od kamenine, jer je to bila novost koja je osvajala. U posljednjem deceniju 18. stoljeća bilo je već takvo stanje da su u samom Budimu, osim povlaštene Kunyjeve tvornice — premda tek na kratko vrijeme — još tri tvornice pokušale proizvoditi kameninu.

Te devedesete godine kritične su i za samu bečku tvornicu porcelana, jer je u Češkoj inicijativom i povezanošću spretnih pokušaraca omogućeno da se ostvarila u vlastitoj domovini radionica za proizvodnju porcelana. Izbila je žestoka borba, no konačno se morala smiriti, a bečka tvornica je također morala podnositi »da se uvozom vrijednog rumburškog platna za češku porcelansku robu loše kvalitete — izvršavaju veoma važni i korisni zadaci«. Tako je, od sredine posljednjeg decenija 18. stoljeća, zbog tog ekonomskog argumenta i prednosti, bečka tvornica bila prisiljena na nagodbu i na diobu, pošto sad već osim nje i Česi proizvode porcelan.

Unatoč svemu tomu znali su i nadalje, nepromjenljivom silom prema Mađarskoj kao i prema Hrvatskoj i Slavoniji, dakle kao prema »kraljevstvu koje čini dio zemalja mađarske svete krune«, održavati načelo i praksu da obje te zemlje ostanu samo jednostran kupac robe bečke tvornice i da se nikako ne stanu natjecati s bečkim porcelanom.

Na području kamenine — premda su to nastojali postići — nisu više mogli održati onu krutost, koju su planirali prije pola stoljeća da zaštite pro-

đu proizvoda holičke tvornice. Dok su štošta pokušavali i planirali, probile su se Košice na čelo. U tom su gradu trgovci, željni da korisno upotrebe viškove svojih glavnica, složivši se s drugim građanima započeli sredinom 1801. godine proizvodnju kamenine i ta je tvornica ostala tako reći stalno na čelu u toku četiri desetljeća. Budući da Košice nisu našle u Hrvatskoj za te svoje proizvode ni trgovaca ni kupaca, važniji je postanak tvornice kamenine u Pápi koja je od 1802. godine nakon mnogih poteškoća sve više jačala i uspjela je plasirati dio svoje proizvodnje i u Hrvatskoj. Poslije proizvoda holičke carske tvornice, koja je djelovala na mađarskom tlu, osvajali su hrvatska tržišta proizvodi austrijskih tvornica kamenine. Njima su od početka XIX stoljeća stale konkurirati mađarske tvornice kamenine, koje su tada nicala brzo jednina za drugom i širile se na hrvatska tržišta. Istovremeno pritiče i preplavljuje roba s Rijeke, iz Trsta i prekomorska.

Pogledamo li početkom XIX stoljeća i po ostaloj Evropi, vidimo da je gotovo posvuda bila zapečaćena sudbina aristokratskim tvornicama fajanse, koje su nastale i razvile se na osnovi francuskog ukusa, mode i primjera, jer je gotovo potpunim nestankom aristokratskog svijeta, koji je bio likvidiran u Francuskoj revoluciji, nastala silna promjena na području keramike: nasuprot aristokratske fajanse stupa u prvi plan kamenina koja je zadovoljavala zahtjeve građanskih klasa i služila potrebama građanstva. Niču poput gljiva, razvijaju se i množe tvornice kamenine. Od tih su se izvanredno mnoge znale održati na životu, štoviše relativno mnoge. Stječući korist, napredovale su prema procvatu.

Poznato je da je u Hrvatskoj Franjo Voikffy bio jedan od prvih koji se borio da presadi u Hrvatsku proizvodnju umjetničke keramike, i rezultatima, što ih je stvarno postigao, upisao je svoje ime na trajan spomen povijesti hrvatskog umjetničkog obrta.

Kad je Marija Terezija 1763. uzdigla dvojicu braće Vojkovića* »k. k. Obersta« Žigmunda i »k. k. Oberstlieutenanta« Krstu na grofovsku čast, učinila je grofovima i njihovu djecu. Tako je stekao grofovsku čast i onaj Žigmundov sin Franjo, koji je kasnije, nakon četiri do pet desetljeća, svojim zaslužnim djelovanjem postigao slavu osnivača i ujedno ostvaritelja hrvatske proizvodnje kamenine.

Zaslužuje pažnju da su obojica Voikffyja što su postala grofovima, imali supruge Mađarice. Majka Franje Voikffyja, koji je osnovao krapinsku tvornicu, potomak je one stare kurijalske obitelji Malatinski iz liptovske županije, koja se razgranala od liptovske županije prema istoku sve do zemlinske i do satmarske županije a prema jugu do županija Vas i Zala, dakle do Hrvatske.

Istražujemo li povijest proizvodnje kamenine, treba da ukažemo i na to, da je grof Franjo Voikf-

* Oni su tada promijenili prezime u Voikffy (Opska prevodioca).

fy, koji je stvorio krapinsku tvornicu — po svojoj majci — bio u tako uskom srodstvu s obitelji Roth u Pongyeloku u županiji Gömör, da je naslijedio i dio njihova imetka. Valja imati na umu, naime, da je kapetan Ferenc Roth u Pongyeloku, u županiji koja se tada zvala Kis-Hont, uredio takvu tvornicu fine bijele fajanse, u kojoj su izrađivali dobre proizvode, slične holičkima. Ta je radionica još radila 1812. godine, no 1818. su pisali, da je »prestala već prije nekoliko godina«. Isti taj Ferenc Roth načinio je tvornicu fajanse i u Giraltu (Giratowce) u šaroškoj županiji, gdje se na njegovu posjedu našlo izvrsne sirovine. Spominje se njeno djelovanje 1786. godine.

Premda o tim tvornicama ne znamo tako reći ništa više, te iako samo slutimo da su naše fajanse, koje su označene slovima G i P, možda izrađene u tvornicama u Giraltu i u Pongyeloku, ipak smo smatrali potrebnim da upozorimo i na njih, jer je moguće da su rodbinske veze Franje Voikffyja s Ferencom Rothom i njihovo međusobno osobno poznanstvo također bili jedan od uzroka, koji su potakli Voikffyja da se stao zanimati keramikom i da je upravo on osnovao krapinsku tvornicu.

To mu je moglo biti podstrekom u onom času, kad je Voikffy razmišljao i tražio načine kako da ekonomski što bolje iskoristi svoje šume, gdje se, dakle, radilo o pothvatu koji je po svom karakteru značio ulaganje velike glavnice. Njegov napredan duh pokazuje i svjedoči da je on bio veoma savremen kad se odlučio da ne proizvodi zapravo već zastarjelu aristokratsku fajansu, premda su mu pobudu mogli dati pothvatiti kapetana Rotha, nego je, spoznavši veliku promjenu nastalu u razvitku keramike i razumjevši duh svog vremena nastojao oko proizvodnje kamenine. Tako je udario temelje vlastitoj hrvatskoj proizvodnji kamenine i ostvario ju.

Pročitamo li prve retke cjenika koji je na dvije stranice dao odštampati prije 1815. godine direktor Voikffyjeve tvornice Karlo Jacoby, tada ćemo tek uistinu razumjeti, da su u Krapini sanjari zapravo o nečem većem nego što je bila proizvodnja kamenine. Bečki porcelan je bio njihova prava ljubav i njihov umjetnički zahtjev. Bili su to obrazovani i kulturni keramičari, pa se njihova ambicija razvila toliko da je težila za proizvodnjom najsavršenije i najumjetničkije keramike. No, jednako kao u Mađarskoj, i u Hrvatskoj su osjećali okove bečkog kolonijalističkog pljačkanja, ni tu se nisu usuđivali uhvatiti u koštac s bečkim krugovima, pa su — protivno od Čeha — zastali i pomirili se s tim da poštivaju povlastice proizvodnje porcelana, te nisu slomili ograde. Nisu se usuđivali razviti do proizvodnje porcelana. Zato su se dali samo na izradu kamenine, a svoju ambiciju su za utjehu zadovoljili time, da su posuđe od kamenine oblikovali barem po uzorima bečkog porcelana.

II

Prema Oršiću je Voikffy osnovao krapinsku tvornicu 1801. godine.³ To je, međutim, nepouzđano i još treba da se temeljito provjeri, jer neki znaci upućuju, da je tvornica nastala tek gotovo decenij kasnije. Namjesničko vijeće počelo se zanimati istom 1811. godine za krapinsko posuđe od kamenine i zatražilo je da mu se pošalju uzorci proizvoda.⁴

5. srpnja 1814. obratilo se Namjesničko vijeće svojom odredbom br. 17641 upravi varaždinske županije i zatražilo da ona izvesti o stanju tvornice, koju je osnovao Franjo Voikffy, o broju radnika koji u njoj dnevno rade, o kvaliteti proizvoda i o godišnjoj uobičajenoj količini, koja dolazi u prodaju.

Županija je na temelju toga odredila na posebno sjednici održanoj 16. kolovoza, da se u Krapinu izaslađe malo povjerenstvo, koje bi ustanovilo stanje. To povjerenstvo, izaslano 29. listopada, primio je u Krapini Karlo Jacoby, kao direktor određen od vlasnika tvornice, te je prije svega predao povjerenstvu napisan izvještaj o stanju krapinske tvornice, koji je izradio istog dana 29. listopada osobno grof Voikffy.⁵ Prema tome zaposlen je 1 direktor, 1 glavni majstor (principalem Magistrum), 10 radnika (sodales) koji već rade ili će doskora biti angažirani, 3 radnika koji oslikavaju proizvode i 2 koji peku, 2 pomoćna radnika, 4 naučnika početnika, koji obrađuju zemlju, 1 lončar (figulum), 1 mlinar i 1 njegov pomoćnik te 1 kočijaš. Prema Voikffyjevom iskazu radilo je tada u tvornici 27 osoba.

Količinu proizvoda nije mogao točno označiti, jer je njihovom prodajom »započeto tek nedavno sklopljenim mirom«, to jest tek pošto je prestalo ratovanje s Napoleonom i nastao mir moglo se početi s unovčivanjem robe. »No očito je« — piše Voikffy — »da tvornica opskrbljuje svojim proizvodima najveći dio Hrvatske, susjedna mađžarska i slavonska područja kao i pojedine dijelove Štajerske i Koruške.«

U pogledu kvaliteta posuđa poziva se na primjerke poslana Namjesničkom vijeću već 1811. godine, a koje je vijeće predalo Mađžarskom narodnom muzeju, te su ondje smješteni. Tamo može svatko razabrati »i mnogi mogu posvjedočiti, da je to posuđe po ljepoti izrade i materijala kao i po svo-

³ Adam Oršić: *Rođ Oršića*. Zagreb, 1934.

⁴ Proizvode su kasnije poslali Mađžarskom narodnom muzeju, gdje su neko vrijeme bili i izloženi. Tih spomenika međutim sada više nema. Izvještaji i spisi u vezi s tom pošiljkom također nisu dosada pronađeni. Vjerojatno su propali u požaru, koji je harao krajem 2. svjetskog rata u Zemaljskom arhivu u Budimpešti, zajedno s arhivom Mađž. narodnog muzeja, koji je tu bio pohranjen.

⁵ Taj »Status Fabricae Fictiliae Krapinensis« nalazi se u Zemaljskom arhivu u Budimpešti među spisima Namjesničkog vijeća pod oznakom »Dep. Comm. 1815. Fons 18. Pos. 4«

joj unutarnjoj kvaliteti, i po sadržini, jednako svakoj dosadašnjoj kvaliteti, ako ju i ne nadmašuje«. Na temelju toga ukazuje, odnosno spominje u zaključku, da »zato posvema zasluđuje čast kraljevskog privilegija«.

Pošto je preuzelo Voikffyjev iskaz, povjerenstvo je pomno obišlo tvornicu, a svoja opažanja iznijelo je u svom izvještaju od 30. listopada, naslovljenom Varaždinskoj županiji.⁶ Tu je zabilježilo »posebno i naročito« u pogledu broja radnika, da su našli u tvornici osim direktora Jacobyja samo 18 radnika, no »ipak prema obavještenjima spomenutog gospodina direktora može se pouzdano očekivati da će doći u tvornicu još 6 najamnih radnika i dvojica slikara, dakle ukupno 8 osoba, koje su stigle iz Njemačke i nalaze se blizu Krapine«. »Što se pak tiče količine proizvoda, koja se svake godine obično rasparčala, o tome navedena izjava gospodina grofa spominje, da je donekle spomena vrijedna prodaja proizvoda započela tek sada, nakon sklapanja mira, pa tako zbog toga nije moguće u tom pogledu ništa određeno utvrditi«. Budući da direktor tvornice nije pokazao nikakvu poslovnu knjigu iz koje bi mogli saznati uobičajenu godišnju količinu prodaje, »dakle ostaje na onome, što je već iskazao«. S obzirom na tu točku ne mogu na taj način ništa posebna izvijestiti, nego kao poznatu stvar samo to da »se proizvodi te tvornice često traže«. Javljaju i to, da se zbog veće udobnosti kupaca već neko vrijeme organiziraju trgovačka stovarišta u Zagrebu i u Varaždinu, kako im je saopćio direktor Jacoby. Prigodom svog pregleda u radionici tvornice zapanili su dosta veliku količinu izrađenih predmeta.

Kako je i Namjesničko vijeće upoznao kvalitet proizvoda poslanih 1811. godine, drže da o tome oni ne bi imali više što izvijestiti. Da »do kraja izvrše« svoju misiju prilađu svom izvještaju »jedini dosadašnji« cjenik proizvoda.⁷

Na temelju svega toga Varaždinska županija je u svom odgovoru od 23. siječnja 1815, prekoračući uputu koju je dobila 4. srpnja 1814. od Namjesničkog vijeća, prema odluci županijske skupštine održane u studenom i prosincu 1814, »u stvari krapinske tvornice kamenine, koju je osnovao grof Franjo Voikffy, ponizno podnijela molbu, da bi spomenutom grofu bio milostivo podijeljen kraljevski privilegij te moli da bi se to izvoljelo milostivo razmotriti.«

Svoju molbu naslovljuju ovako:

»Najmilostiviji carski i kraljevski nasljedni vojvodo, austrijski nadvojvodo i zemaljski palatine! Gospodine, Gospodine, milostivi, dobrotivi, poštovanja dostojni Gospodine!»

Koristeći dostavu priloženog izvještaja, koji je prije pola godine zatražilo Namjesničko vijeće,

⁶ U budimpeštanskom Zemaljskom arhivu u svežnju spisa Namjesničkog vijeća, citiranom u vezi s Voikffyjevim iskazom.

⁷ Taj prvi cjenik krapinske tvornice poslala je zatim Varaždinska županija Namjesničkom vijeću.

mole palatina i Namjesničko vijeće, da bi krapinsku tvornicu, koja je od velike važnosti ne samo za Hrvatsku nego i za njoj susjedne mađarske krajeve kao i za Korušku i Štajersku, učinio di-onikom milostivih povlastica, to jest da bi joj po-dijelio privilegij.

Uprava Varaždinske županije dobila je neočeki-vano brzo odgovor na svoju molbu. Već 31. siječ-nja 1815. razmotrilo je Namjesničko vijeće pitanje krapinske tvornice. Smatralo je da »može biti govo-ra« o tome da bi se dalo tvornici pogodnost privi-legija, koji kraljevske odredbe običavaju dati oni-ma, koji su zaslužni za trgovinu. Stoga poziva upravu županije da — osim izvještaja sastavljenog u studenom prošle godine — podnese još prije ko-načne odluke Namjesničkog vijeća opširniji prikaz iz kojeg bi se vidjela količina krapinskih proiz-vođa koji godišnje dolaze u prodaju.⁸

⁸ U arhivalijama Namjesničkog vijeća u budimpe-štanskom Zemaljskom arhivu među spisima iz 1814—1815, koji se odnose na krapinsku tvornicu. Cjenik pro-izvođa krapinske tvornice nađen je također u spisu trgovinskog odjela iz 1815. godine označenom Fons 18. Pos. 4. — Iz izvještaja posebnog povjerenstva Varaž-dinske županije, koje je bilo izaslano u Krapinu kra-jem 1814, znamo da je to bio do tada jedini cjenik te tvornice, pa je prema tome najstariji, to jest prvi koji je bio izdan.

Tekst štampan s obje strane papira veličine arka nabraja niz posuđa, koje je tada tvornica izrađivala već za stalnu prodaju. Na prvoj stranici je pojedinačno navedeno bijelo posuđe izvedeno na način bečkog por-celana i inače modernog oblika, a na stražnjoj strani proizvodi urešeni modrom slikarijom. Označene su i njihove cijene. Tekst cjenika objavljujemo s napome-nom da je uz cijene bijelog posuđa u zagradama ozna-čena cijena modro oslikanih proizvoda, da ne bismo ponovo nabrali iste nazive.

PREIS — COURANT

Der hochgräflich Franz Voykfyschen Krapinaer engli-schen Steingut Fabrique in Croatien, über nach Wie-ner Porcellain und anderen moderne Form verfertigte weisse Geschier-Waaren, nach einzelnen Stücken und ganzen Tafel-Service berechnet.

Tiefe Suppen-Teller	13 kr	(modro oslikan 21)
Speise detto	12 „	(20)
Kleine Früchten detto	10 „	
Durchgebrochene		
Von Nro 1	1 fl	(1 fl 25 kr)
detto 2	40 kr	(45)
Confect detto	24 „	

Runde und ovale Suppentopf mit Untersatzel.

Von Nro 1	4 fl
detto 2	3 „
detto 3	2 „
detto 4	1 fl 30 kr

Runde glatte Suppentöpfe.

Von Nro 1	3 fl 30 kr	(4 fl 30)
detto 2	2 „ 30 „	(3 „ 30)
detto 3	2 „	(2 „ 20)
detto 4	1 „ 30 „	(2 „)
detto 5	1 „	(1 „ 30)

Puntschtöpfe.

Von Nro 1	2 fl
detto 2	1 „ 40 kr
detto 3	1 „ 20 „

Runde und ovale Schüssel.

Von Nro 1	45 kr	(1 fl)
detto 2	35 „	(45 kr)
detto 3	25 „	(35)
detto 4	12 „	(25)

Runde verdeckte Schüssel.

Von Nro 1	2 fl
detto 2	1 „ 30 kr
detto 3	1 „ 15 „

Tiefe Salatiere.

Von Nro 1	50 kr	(1 fl)
detto 2	40 „	(45)
detto 3	25 „	(35)
detto 4	20 „	(25)

Drey 4 eckige Schüssel.

45 kr (45)

Gemeine Suppenschüssel.

Von Nro 1	1 fl
detto 2	50 kr
detto 3	40 „

Suppenschalen mit Deckel und Handhaben.

Von Nro 1	45 kr
detto 2	40 „
detto 3	35 „
detto 4	30 „

Ohne Deckel detto.

Von Nro 1	30 kr
detto 2	25 „
detto 3	20 „
detto 4	15 „
detto 5	12 „

Runde Castrollen mit Deckel und Hand-Haben.

Von Nro 1	2 fl	(2 fl 30)
detto 2	1 „ 50 kr	(2 „)
detto 3	1 „ 30 „	(1 „ 50)
detto 4	1 „ 20 „	(1 „ 40)
detto 5	1 „	(1 „ 20)

Ovale Sauciere.

Zajedno s podloškom:

Von Nro 1	45 kr	(1 fl)
detto 2	40 „	(40 kr)
detto 3	40 „	(35 „)

Untersatz Platte.

Von Nro 1	25 kr
detto 2	15 „
detto 3	12 „

Runde Sauciers mit Deckel.

Von Nro 1	50 kr
detto 2	4 „ (broj 2 manjka)
detto 3	35 „

Untersatz Platte.

Von Nro 1	12 kr
detto 2	10 „
detto 3	8 „

Menageschalen.

Für 6 Person	5 fl
2 detto	4 „
1 detto	3 „

Kaffeekanne ohne Füßsel.

Von Nro 1	1 fl	(1 fl 10 kr)
detto 2	55 kr	(1 „)
detto 3	50 „	(55)
detto 4	45 „	(50)
detto 5	40 „	(45)
detto 6	35 „	(40)
detto 7	30 „	(35)
detto 8	25 „	(30)

Milchkanne ohne Füßsel, nach dem Verhältniss der Kaffeekanne.

Von Nro 1	1 fl	(1 fl)
detto 2	55 kr	(55 kr)
detto 3	50 „	(50)
detto 4	45 „	(45)
detto 5	40 „	(40)
detto 6	35 „	(35)
detto 7	30 „	(30)
detto 8	25 „	(25)

Milchrein mit Stiel, Deckel und Handhaben.

Von Nro 1	1 fl 10 kr	(1 fl 30)
detto 2	1 „	(1 „)
detto 3	50 „	(45)

Theekanne

Von Nro 1	1 fl	(1 fl 20)
detto 2	50 kr	(1 „)
detto 3	45 „	(50)

Zuckerdose ohne Füßsel.

Von Nro 1	40 kr	(50)
detto 2	30 „	(40)
detto 3	25 „	(30)

Kaffeetatze.

Von Nro 1	1 fl	(1 fl 20)
detto 2	40 kr	(1 „)
detto 3	35 „	(40 kr)
detto 4	30 „	

Kaffeeschale mit Untersatz.

Ord.	12 kr	(20)
Mit ord. Habel	14 „	(22)
Moderne mit detto	16 „	(24)

Chiocoladebecherl mit Untersatz.

Von Nro 1	15 kr	(24)
Consomebecherl	30 „	(36)
Canteretischalen mit Untersatz	17 „	(24)

Sänffäschen mit Löffel.

Von Nro 1	35 kr	(40)
detto 2	30 „	(35)

Durchgebrochene Confectkörbel mit Handhaben und Untersatz.

Von Nro 1	3 fl	(3 fl 30)
detto 2	1 „ 20 kr	(1 „ 50)

Lavoir Kanne, ovale und runde mit Untersatz.

Von Nro 1	2 fl 45 kr	(3 fl 30)
detto 2	1 „ 45 „	(2 „)
Tafelleuchter	40 „	

Salzfassel.

Dreyflache	30 kr	(36)
Mit Figur detto	40 „	(45)
Durchbrochene detto	40 „	(45)
Sauciers Löffel	12 „	
Eyerbecher	14 „	(17)
Farbenmuschel mit Deckel	17 „	

Kanzley Schreibzeug.

Von Nro 1	2 fl 30 kr	(3 fl)
detto 2	2 „	(2 „ 30)
detto 3	1 „	(2 „)

Weihbrunnkessel.

Von Nro 1	40 kr
detto 2	30 „

Barbier-Schüssel.

Von Nro 1	40 kr
detto 2	35 „
Augenbecherl	12 „
Nachtzeug	5 fl
Nachtlicht mit der Suppenschale	5 „

Blumentöpfe.

Von Nro 1	1 fl
detto 2	50 kr
detto 3	40 „
detto 4	35 „

Untersatz Platte.

Von Nro 1	15 kr
detto 2	12 „
detto 3	10 „

Tafel-Service auf 6 Personen.

6 Suppen-Teller	1 fl 18 kr	(2 fl 6 kr)
30 Speis detto	6 „	(10 fl)
1 Glatter runde Suppentopf Nro 2 mit Untersatz Nro 2	2 „ 30 „	(3 fl 30 kr)
6 runde Schüssel Nro 3	2 „ 30 „	(3 „ 30 „)
4 runde Schüssel Nro 1	3 „	(4 fl)
6 ovale detto 4	1 „ 12 „	(2 fl 30 kr)
6 detto detto 3	2 „ 30 „	(3 „ 30 „)
detto detto 1	3 „	(4 fl)
2 Salatiers 3	50 „	(1 fl 10 kr)
2 ovale Sauciers mit Untersatz beyde von Nro 3	1 „ 24 „	(1 „ 30 „)
1 dreyfaches Salzfassel	30 „	(36)

Summa 24 fl 44 kg (36 fl 22 kr)

Tafel-Service auf 12 Personen.

12 Suppen Teller	2 fl 36 kr	(4 fl 12 kr)
60 Speis detto	12 „	(20 fl)
2 glatte runde Suppentöpf Nro 2 mit Untersatz Nro 2	5 „	(7 „)
2 detto 3	4 „	(4 fl 40 kr)
8 runde Schüssel 3	3 „ 20 kr	(6 fl)
6 detto detto 1	4 „ 30 „	(6 fl)
12 ovale detto 4	2 „ 24 „	(5 fl)
8 detto detto 1	4 „ 40 „	(6 fl)
4 detto 3	3 „	(4 fl)
2 ovale Sauciers Nr. 2 mit Untersatz, Nro 2	1 „ 56 „	(1 fl 50)
4 Salatiers 2	2 „ 40 „	(3 fl)
detto 3	50 „	(1 fl 10)
23 fache Salzfassel	1 „	(1 fl 12)

Summa 47 fl 56 kr (70 fl 4 kr)

Tafel-Service auf 24
Personen.

24 Suppen-Teller	5 fl 12 kr	(8 fl 24)
120 Speis detto	24 „	(40 fl)
24 kleine Früchten-Teller	4 „	
4 glatte runde Suppentöpfe Nro 1 mit Untersatz	14 „	(18 fl)
12 runde Schüssel Nro 3	5 „	(7 fl)
12 detto	7 „	(9 fl)
8 detto	6 „	(8 fl)
24 ovale Schüssel von Nro 4	4 „ 48 „	(10 fl)
12 detto 3	5 „	(7 fl)
9 detto 2	4 „ 4 „	(6 fl)
8 detto 1	6 „	(8 fl)
4 Cassarole von Nro 1	8 fl	(10 fl)
4 detto 2	7 „ 20 kr	(8 fl)
4 ovale Sauciers Nro 1 mit Untersatz	4 „ 40 „	(5 fl 40)
4 Salatiere Nro 1	3 „ 20 „	(4 fl)
6 detto 2	4 „	(4 fl 30)
6 detto 3	2 „ 30 „	(3 fl 30)
12 Confect-Teller	4 „ 48 „	(9 fl)
4 Früchten-Körbel Nro 1 mit Untersatz	12 „	(14 fl)
4 3fache Salzfaßel	2 „	(2 fl 24)
Summa	134 fl 18 kr	(194 fl 8 kr)

Carl Jacoby
Directeur

Nakon tih događaja šute naši izvori o tvornici deset godina. Tek 1825. opet ju spominju u vezi sa zemaljskim iskazom tvornica, pa navode da je krapinska »Steingut Fabrik« u dobrom stanju.⁹

Nekako u to vrijeme došlo je do promjene u vodstvu tvornice. To se moglo zbiti, kako se čini, 1826. godine, jer je novi zakupnik, davajući podatke 1842. godine, izvijestio da ima krapinsku tvornicu u zakupu već 16 godina.

9. studenoga 1829. i slijedećih dana izradila je Varaždinska županija izvještaj Namjesničkom vijeću o tvornicama na području županije, te je tu navela da postoji samo jedna tvornica kamenine i to krapinska, a naslov joj je »Gemein weisz glasirte Thonerde Fabrick«. Nacrtali su i znak upotrebljavan na proizvodima, koji je, prema tome, u izdruženom ovalnom polju: K r a p i n a. U Namjesničkom vijeću napisali su u rubrici sadržaja tog izvještaja olovkom: »Krapinska tvornica običnog bijelo ocaklenog glinenog posuđa«.¹⁰

1842. ponovo su u čitavoj zemlji popisivali tvornice. S tim u vezi sastavio je izvještaj o krapinskoj tvornici Josip Lellis, rukovodilac zagrebačke keramičke tvornice (Gremialis Vasorum Testaceorum Fabricans).

U tom spisu, koji je datiran 11. listopada u Zagrebu, piše on »slavnoj gospodi« (Domini Gloriosissimi) Varaždinske županije, da iznosi kao zakupnik

⁹ Zemaljski arhiv u Budimpešti, među spisima Namjesničkog vijeća: Dep. Comm. 1825. Fons 18. Pos. Ad 28.

¹⁰ Zemaljski arhiv u Budimpešti. Spisi Namjesničkog vijeća. Dep. Commerciale Anno 1829. Fons 18. Pos. 126.

tvornice njene značajke i okolnosti u vezi sa njenim znakovima.

Njegovi su proizvodi bijelo zemljano posuđe (Alba Testacea). Tvornica je zapravo vlasništvo profice Ludovike Sermage, a on ima tvornicu u zakupu 16 godina. Posuđe se izrađuje od takve jednostavne gline, kakvu lončari upotrebljavaju za svoje proizvode, ali krapinsko tvorničko posuđe oblikuje se nešto ljepše nego što se radi jednostavno lončarsko suđe za potrebe nižeg puka.

Na proizvodima se vidi upečen zrak »Krapina«, onako kako ga upotrebljavaju na servisima (garniturama) već od početka ove tvornice. Tvornicu drži na prosječno dobrom stanju, kako je to opće poznato.

Svoj izvještaj završio je ovim riječima: »Pored ovog mog poniznog izvještaja ostajem usrdno obavezan Visokoj i Uglednoj Županiji zbog njenog milostivog i moćnog zauzimanja, s dubokim poštovanjem i odanošću vječno zahvalan Ugledne Županije ponizni sluga«.¹¹

U nizu mađarskih priloga, koji se odnose na hrvatsku proizvodnju kamenine, najznačajniji je članak objavljen u časopisu Obrtnog društva zvanom »Hetilap« (Tjednik). Taj »časopis enciklopedijskog sadržaja s osobitim obzirom na gospodarstvo, umjetnički obrt i trgovinu« izlazio je pod uredništvom Eleka Fényesa, no svuda su ga zvali tjednikom Lajosa Kossutha. 10. prosinca 1847. objavljen je u 203. broju na stupcima 1585. i 1586. mađarskim jezikom pisan članak samog Josipa Lellis, rukovodioca tvornice, pod naslovom »Krapinska tvornica bijele kamenine«. U tom je članku Lellis, prekoračujući okvire označene teme, zapravo prikazao stanje hrvatske proizvodnje kamenine, njene nevolje, zapreke i teškoće. Značenje i pozdanost tog dokumenta povećava činjenica, da nam tu iznosi svoje brige onaj, koji se bori za svoje vlastito, koji radi, proizvodi i trudi se da održi i unaprijedi hrvatsku proizvodnju kamenine.

Pomoću tog članka, snagom tiskanih slova, možemo osobno intervjuirati tog zaslužnog radnika hrvatske proizvodnje kamenine, koji je iščezao u prošlost. Tako nam on sam najneposrednije govori o svom radu, koji mu je toliko srcu prirastao, kao i o svojim žalbama.

U svom članku piše slijedeće:

»Zakupnik krapinske tvornice bijele kamenine je Josip Lellis, a umjetnički rukovodilac Petar Rexichich. Ima osim toga vlastitu tvornicu bijele kamenine u Zagrebu.

Obje tvornice zaposluju godišnje 12 tvorničkih radnika i povremeno 12 nadničara te 1 stolara za izradu sanduka. Osnovna i poslovna glavnica je 14.000 pft. Prema prodajnoj potrebi je godišnja proizvodnja obih tvornica oko 13—14.000 komada posuđa od bijele kamenine veoma niske cijene. Si-

¹¹ Zemaljski arhiv u Budimpešti. Spisi Namjesničkog vijeća. Dep. Commerciale Anno 1842. Fons 18. Pos 127.

rovine tvornica nabavlja u Hrvatskoj, Koruškoj i Češkoj. Svoje proizvode tvornica prodaje ponajviše u Hrvatskoj, Koruškoj, Slovačkoj i Banatu te nešto malo u Mađarskoj.

Što proizvodi ne mogu polučiti višu cijenu, razlogom su pomanjkanje dobrih cesta, novca i vjersije, a općenito veoma otežava obrt visoka njemačka izvozna carina; zatim okolnost, da se dobri, spretni radnici mogu dobiti samo za veliku plaću, jer im je dobar postupak mnogo bolje osiguran u Njemačkoj nego pod mađarskom krunom.

Posao, međutim, osobito ovisi o marljivom i radnom vlasniku tvornice.

Glavna zapreka obrtu u Mađarskoj i Hrvatskoj je aviticitet.^{11a} Dok se plemićka imanja nikako ne mogu prodavati, dotle će teško procvasti tvornička proizvodnja.

Ako ne dođe u tom pogledu do zakonskih uredaba, treba da prestanu povremena obrtna udruženja.«

III

Među spomenicima, što se sada čuvaju u Mađarskoj, svega su četiri komada koje možemo povezati s krapinskom starom proizvodnjom kamenine. Od tih su tri dospjela u budimpeštanski Muzej za umjetnički obrt (Iparművészeti Múzeum) 1884. godine kupnjom od Józsefa Wolfa:

1) Najviše valja istaći *pladanj* od kamenine, izrađen od finog materijala »porzellanartig«. Ocaklen je žućkasto-bijelo. Oblik mu je izduljeno osmerouglat. Obod je koso uzdignut, a dvije ručice imaju oblik smotanih akantusovih listova s dugim rebri-ma.

Rub pladnja je pozlaćen. Na obodu je među travom cvijeće (zeleno, purpurno-crveno, zlatno). U širokom okvirnom pojasu izvedene su na ružičastoj pozadini tehnikom izostavljanja (kihagyott, ausgespart) cvijetne vitice s četiri medaljona slikana grisaille načinom. Motivi tih medaljona su od lijeva na desno: Pan sa sviralom. Gore dva putta s muzičkim instrumentima, a jedan od tih putta drži uzdignut vijenac. Desno Eskulap naslonjen na žrtvenik. Dolje se dva putta bave slikarstvom i skulpturom.

U sredini pladnja na bijelom polju, koje je izostavljeno na zelenoj pozadini, u ovalnom medaljonu izveden je antikni prizor grisaille načinom. Značenje tog prizora, uzeta iz Ezopove priče, razjašnjeno je natpisom sastavljenim pogrešnom latinštinom: *Hic Rhodus hic saltus*. U prenesenom smislu^{11b} znači to: Sad pokaži što znaš. I nehotice

^{11a} Aviticitet je staro pravo nepromjenljivog obiteljskog posjeda u Ugarskoj po kojem su dobra mogla biti prodana samo u obliku zakupa. Ukinuto 1853. godine. (Op. prev.)

^{11b} Ezopova priča govori o mladiću, koji se hvastao da je na otoku Rodu učinio izvanredno velik skok. Prisutni ga pozvaše riječima: »Tu je Rod, tu skoči!« (*Hic Rhodus, hic salta!*) da taj podvig pred njima pokaže. (Op. prev.)

pomišljamo pri tom: Gle, Voikffy su htjeli tim djelom posvjedočiti kakve su mogućnosti njihove tvornice, što ona već može proizvesti.

Motiv trave i ornamenta akantusa slikani su rukom, dok su putti i prizor *Hic Rhodus* litografije.

Na dnu se vidi dvostruka oznaka: 1. utisnut monogram SP i 2. zlatnom bojom ispisano *C r a p i n a*.

2) *Šalica* okrugla dna, klasicističkog stila, također »porzellanartig« kamenina. Njen gornji dio oslikan je nizom lukova na crveno-smeđoj pozadini, a isti motiv je i na rubu dubokog tanjura. Šalica je žućkasto-bijelo ocaklena. Na dnu šalice kao i na dnu tanjira na zlatno obojenoj pačetvorini oblika opeke napisano je istom crveno-smeđom bojom ime mjesta proizvodnje: Krapina.

3) *Vrč*. Također »porzellanartig« kamenina u klasicističkom stilu. Na gornjem dijelu trupa cizeliran je zlatan pojas s lovorovim vijencem, a ispod njega zlatna girlanda. Na podnožju i na vratu na crveno-smeđoj pozadini niz uskih dugih listova spuštenih s lukova, koji se međusobno presijecaju.

Nema znaka proizvodnje ni ikakve druge oznake, no premanaprijed opisanoj šalici proizvod je iste tvornice. Kad je kupljen 1884. godine, prodao je istovremeno Jozsef Wolf muzeju još jedan takav vrč, koji je bio veoma srodan ovome. Taj je nestao bez traga, a spomen na nj sačuvala je u inventarnoj knjizi Muzeja za umjetnički obrt (Iparművészeti Múzeum) slijedeća zabilješka:

Podnožje okruglo, trup ovalan, vrat mosurast sa širokim izljevom. Visoka, zaobljena ručka. Na podnožju lisnate i cvjetne girlande izvedene zlatnom bojom, na ružičastoj pozadini crveno-smeđom bojom i na zlatnoj pozadini načinom izostavljanja. Na trupu i na vratu u zlatno obrubljenom ružičastom pojasu između crno-bijelih lisnatih ukrasa u izdubljenom osmorouglatom medaljonu amoretta i prizori žrtvovanja (grisaille); na vratu istim bojama izvedena dva amoretta, koji se cjelivaju, a noge im završavaju spiralnim viticama. Na dnu utisnuto: »S«.

4) Četvrti komad Muzeja za umjetnički obrt nije više izveden na način porcelana, nije »porzellanartig«. Pokazuje stil 40-tih godina, koji je prerastao klasicizam i u kome već ima neobaroka. Taj blago *šestorolisni duboki tanjir* bio je neko vrijeme u čuvenoj keramičkoj zbirci profesora Tehničkog fakulteta Vince Warthe, a prije nekoliko godina dospio je na svoje sadašnje mjesto. Žućkasto-koštane je boje, blistavo sjajne cakline, elegantna, lijepa oblika, malo užljebljena ruba. Na dnu je ispod cakline utisnut znak *C R A P I N A*. Sudeći po broju 3 pripadao je seriji najvećih tanjira koje su tamo proizvodili. Bar je u mađarskim tvornicama nastao običaj da su normalnu veličinu označivali s 2, mala s 1, a 3 je dobivao tanjir najvećeg promjera. Vjerojatno je taj običaj prešao i u hrvatske tvornice kamenine.

Nekadašnju zbirku Wartha, dok je još bila u Tehničkom fakultetu, resio je i jedan servis za kavu, pozlaćen, urešen umjetničkim minijaturnim slikarijama, a označen na dnu utisnutim slovom B i kraj toga zlatom ispisanim imenom Krasina. Taj servis dospio je u zbirku Wartha iz tehnološke zbirke, koja je nekoć bila uređena u Narodnom muzeju (budimpeštanskom Nemzeti Muzeumu).¹²

Prema tome bio je to vjerojatno jedan od onih uzoraka, koje je još sam grof Ferenc Voikffy poslao 1811. godine Namjesničkom vijeću, a odanle su ih zatim prosljedili u Madžarski narodni muzej.

Kako se vidi, neki od tih spomenika, sačuvanih u Madžarskoj, uvršteni su među proizvode krapinske tvornice kamenine bez potpune sigurnosti. Zasad je neshvatljivo zašto se na šalici okrugla dna oznaka Krapina pretvorila u Krasina. Dva vrča uvrštena su među spomenike ove skupine samo na osnovi dvojbenih stilsko-kritičkih, ornamentalnih, pikturnalnih srodnosti.

Uzalud bismo pokušavali — iz takve udaljenosti — da se upuštamo u dalje rješavanje tih problema. To se može postići samo onakvim zanosnim radom, kakav sada razvijaju u svojoj domovini istraživači, koji se bave otkrivanjem povijesti hrvatske karamike. Razmrsavanje i istraživanje povijesti hrvatske kamenine ne može se vršiti izolirano, samo u sebi. Treba obratiti pažnju ne samo na stare tvornice u Rijeci i u Trstu nego i na bivše štajerske radionice, na bečke i na češke veze, a valja uzeti u obzir i podatke iz madžarskih izvora. Koristeći njih i povezujući ih s ostalima moguće je unaprijediti istraživanja na ovom području.

¹² U drugom svesku djela »Az iparművészet Könyve« (Budapest, 1905), koje je izišlo pod uredništvom Györgya Ratha, u dijelu o keramici, koji je napisao Vince Wartha pod naslovom »Az Agyagművészég«, na str. 613.

Neobično je da o tvornici kamenine u Varaždinu, na desnoj obali Drave, nije do sada pronađen u madžarskim arhivima nikakav stari izvještaj ili zapis, premda tamošnju tvornicu spominju 1822. i 1829. godine stručne knjige iz onoga doba.¹³

O početku djelatnosti tvornice kamenine u Novoj Vesi (Nova Villa) kraj Zagreba, koja tada još nije bila spojena u jedno s glavnim gradom Hrvatske, javila je Zagrebačka županija u svom izvještaju Namjesničkom vijeću 15. studenoga 1830. da je liječnik (medicus) Krieger nedavno načinio »Matheriae Testaceae Subtiliorise« dakle »vulgo Steingut Fabrik«.¹⁴

Madžarske veće tvornice kamenine pokušavale su tako reći stalno da uzmognu svoje proizvode prodavati i na hrvatskim tržištima. Od 1801. godine dobila je tvornica u Košicama neki djelokrug u Hrvatskoj, no kasnije je bila s tog područja polako istisnuta uslijed prodora djelatnosti tvornice u Papi. Upravo zbog toga iznenaduje bilješka Jánoša Auguszta, bivšeg gradonačelnika Kőszega, napisana u travnju 1924. godine, da je u arhivu Kőszega istražujući povijest prve polovine XIX stoljeća našao podatke o bijeloj ocaklenoj robi iz Kőszega, odnosno o proizvodima majstora koji su radili kameninu, i da su ti proizvodi, o kojima inače nema znatnijih tragova u madžarskoj proizvodnji kamenine, također dospijevali na sajmove u Zagrebu i Varaždinu. Tu se to posuđe izrađeno u Kőszegu ne samo kupovalo, nego se ono toliko svidjelo građanstvu i pripadnicima otmjenih staleža da su ga upravo razgrabili.

(Preveo s madžarskog Ivan Bach)

¹³ *Stephan Kees*, Darstellung des Fabriks und Gewerbewesens im österreichischen Kaiserstaate. Wien, 1812 g.

Johann Csaplovics, Gemälde von Ungern. Pesth, 1829, II svezak, 71. 1.

¹⁴ Zemaljski arhiv. Spisi Namjesničkog vijeća. 1831. Dep. Commerciale. Fons. 18. Pos. 8.

ZUSAMMENFASSUNG

BEITRÄGE AUS UNGARN FÜR DIE GESCHICHTE DER STEINGUTERZEUGUNG IN KROATIEN

Dr Alexander Mihalik, Vizegeneraldirektor des Ungarischen Historischen Nationalmuseums in Budapest, bearbeitet im obigen Artikel ungarische Archivalien und Zeitungsartikel, welche sich auf Majolika-Fabrik in Rijeka (Fiume, Privileg um 1787) und auf Steingut-Fabriken in Krapina (1801 oder etwas später gegründet), Varaždin (1822 und 1829 erwähnt) und Zagreb (Nova Ves, Nova Villa, 1830 erwähnt) beziehen. Weiter gelangen auch einige im Kunstgewerbe museum zu Budapest aufbewahrten Steinguterzeugnisse zur Veröffentlichung, welche aufgemahlte oder eingedruckte Bezeichnungen Crapina oder Krasina (sic!) tragen, und einige unbezeichneten Stücke, die aus stilkritischen Gründen mit erwähnten bezeichneten Stücken in Zusammenhang gebracht werden können.

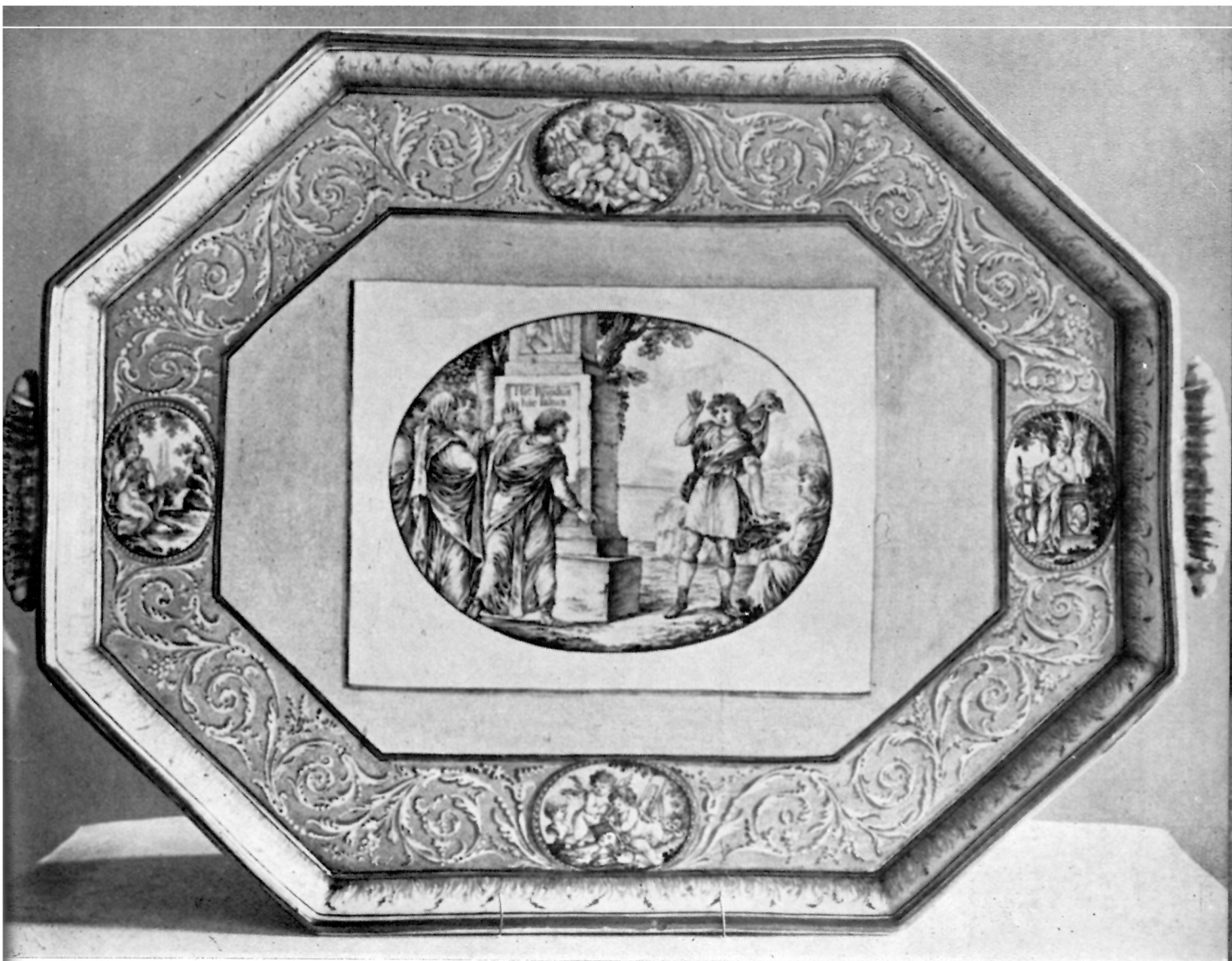
PREIS-COURANT.

Der hochgräflich Franz Voykyschen Krapinzer englischen Steingut-Fabrique in Croatien, über nach Wiener Porcelain-Form verfertigte blau gemahlene Geschler- & Waaren, nach einzelnen Stücken und ganzen Tafel-Service berechnet.

		fl.	kr.			fl.	kr.			fl.	kr.
Tiefe Suppen-Teller		—	21	Milchkanne ohne Füssel, nach dem Verhältniss der Kaffeekanne.		—	—	Durchgebrochene Confectkörbel mit Handhaben und Untersatz		—	—
Speise detto		—	20	Von Nro 1		1	—	Von Nro 1		3	30
Durchgebrochene det		—	—	detto 2		—	55	detto 2		1	50
Nro 1		1	25	detto 3		—	50	Lavoir Kanne, ovale und runde mit Untersatz.		—	—
detto 2		—	45	detto 4		—	45	Von Nro 1		3	30
Runde glatte Suppentöpfe mit Untersatzplatte.		—	—	detto 5		—	40	detto 2		3	2
Von Nro 1		4	30	detto 6		—	35	Salzfassel.		—	—
detto 2		3	30	detto 7		—	30	3fache detto		—	36
detto 3		2	30	detto 8		—	25	mit Figur detto		—	45
detto 4		2	—	Milchrein mit Deckel und Stiel.		—	—	durchbrochene detto		—	45
detto 5		1	30	Von Nro 1		1	30	ord. detto		—	12
Runde und ovale Schüssel.		—	—	detto 2		1	—	Eyerbecher		—	17
Von Nro 1		1	—	detto 3		—	45	Kansley Schreibzeug.		—	—
detto 2		—	45	Theekanne.		—	—	Von Nro 1		3	—
detto 3		—	35	Von Nro 1		1	20	detto 2		2	30
detto 4		—	25	detto 2		1	—	detto 3		2	—
Tiefe Salatiere.		—	—	detto 3		—	50	Manne Nachttöpfe.		—	—
Von Nro 1		1	—	Zuckerdose ohne Füssel.		—	—	Von Nro 1		—	55
detto 2		—	45	Von Nro 1		—	50	detto 2		—	40
detto 3		—	35	detto 2		—	40	Frauen detto		—	55
detto 4		—	25	detto 3		—	30	Tafel-Service auf 6 Personen.		—	—
Drey und viereckigte Schüsseln		—	45	Kaffee Tasse.		—	—	6 Suppen-Teller		2	6
Runde Caffrollen mit Deckel und Handhaben.		—	—	Von Nro 1		1	20	30 Speis detto		10	—
Von Nro 1		2	30	detto 2		1	—	1 glatter runder Suppentopf Nro 1 mit Untersatz Nro 2.		3	30
detto 2		2	—	detto 3		—	40	6 runde Schüssel Nro 1.		3	30
detto 3		1	50	Kaffeerschale mit Untersatz.		—	—	4 runde Schüssel Nro 1.		4	—
detto 4		1	40	Ord.		—	20	6 ovale detto 4		2	30
detto 5		1	20	Mit ord. Habel		—	22	6 detto detto 3		3	30
Ovale Sauciers mit Untersatz.		—	—	Moderne mit detto		—	24	4 detto detto 1		3	30
Von Nro 1		1	—	Chocoladebecherl mit Untersatz.		—	24	2 Salatiere		1	10
detto 2		—	40	Consomsbecherl		—	36	2 ovale Sauciers mit Untersatz, beyde von Nro 3.		1	30
detto 3		—	35	Canteretti		—	—	1 dreyfache Salzfassel		—	36
Kaffeekanne ohne Füssel.		—	—	Schalen mit Untersatz.		—	24	Summa		36	22
Von Nro 1		1	10	Sonfäschen mit Löffel.		—	—	Summa		194	8
detto 2		1	—	Von Nro 1		—	40				
detto 3		—	55	detto 2		—	36				
detto 4		—	50								
detto 5		—	45								
detto 6		—	40								
detto 7		—	35								
detto 8		—	30								

Carl Jacoby.
Directeur.

Sl. 1.
Sl. 2.
Sl. 3.

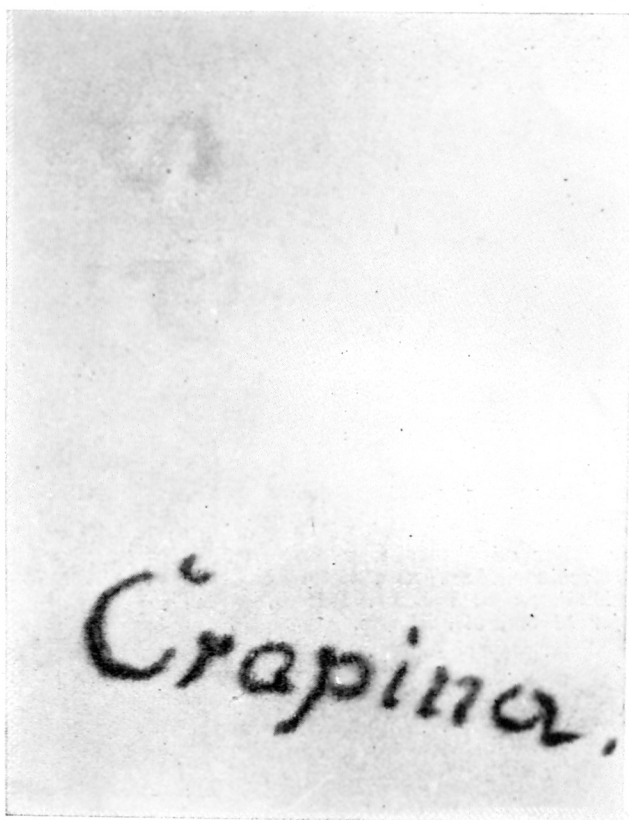
2

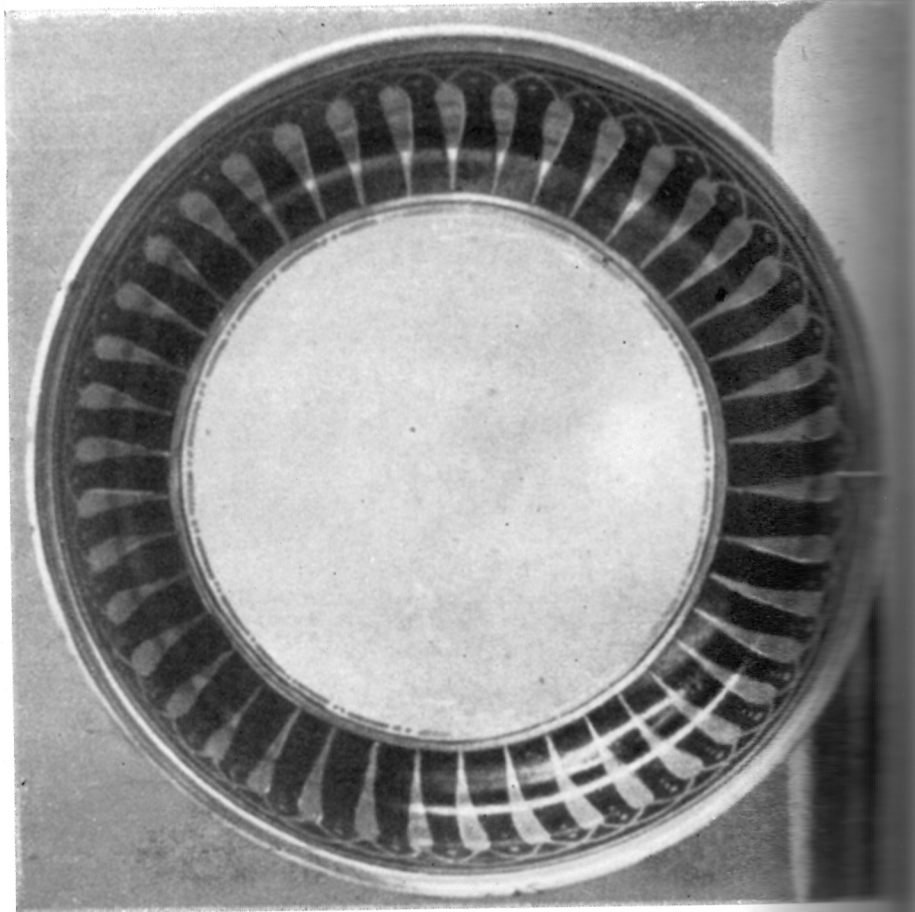
3

Sl. 1. Prvi cjenik krapinske tvornice kamenine iz vremena prije 1815. g. (lijevo)

Sl. 2. Pladanj iz krapinske kamenine s prizorom »Hic Rhodus hic salta«, Muzej za umjetnički obrt (Parművészeti Muzeum), Budimpešta.

Sl. 3. Utisnut monogram »S P« i pisana oznaka »Crapina« na pladnju s prizorom »Hic Rhodus hic salta«.

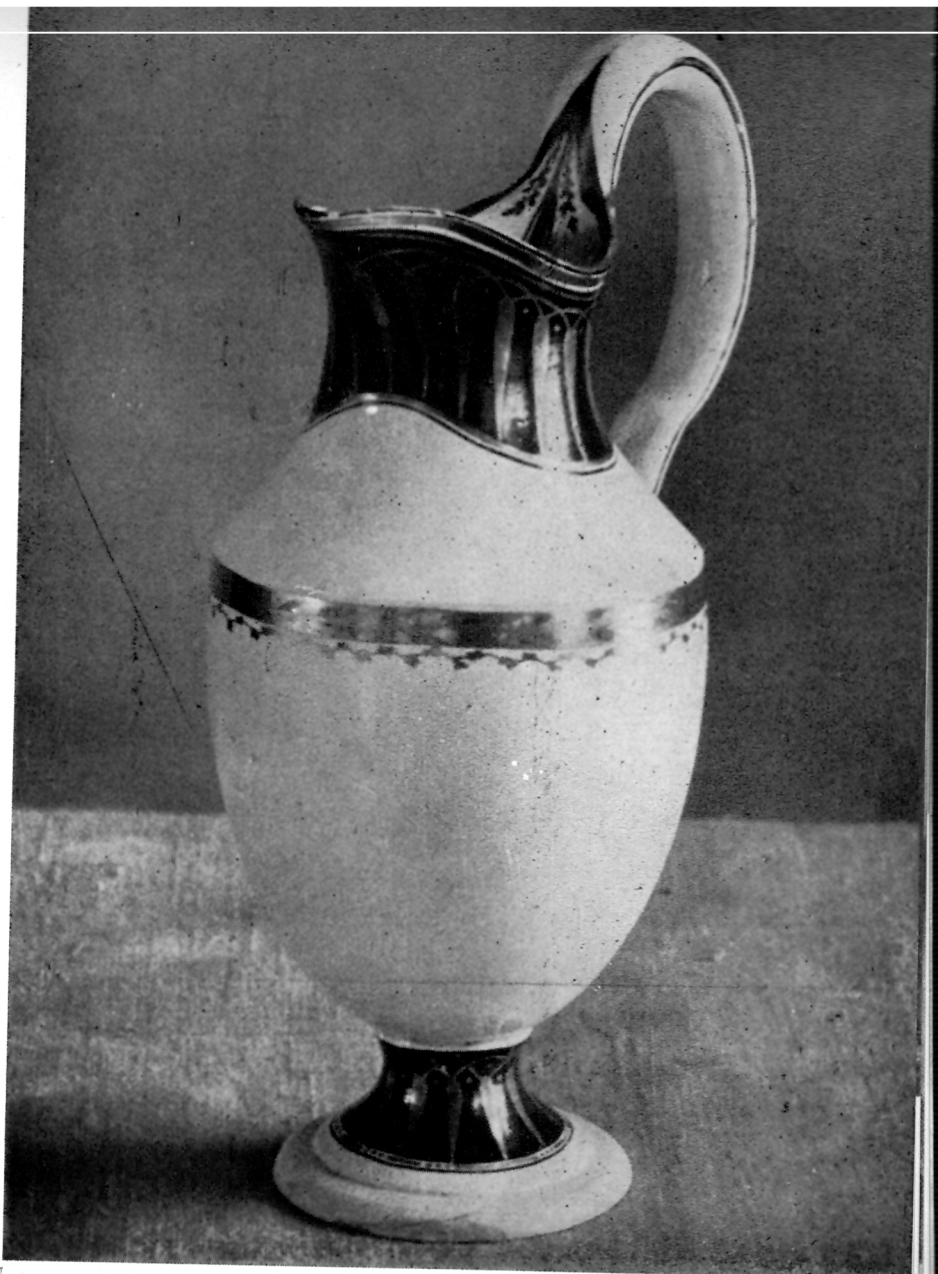

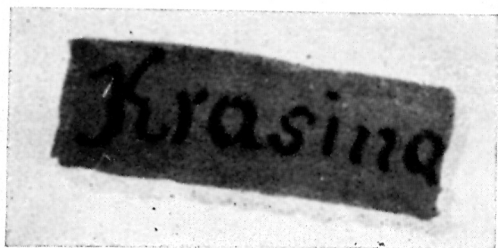
Sl. 4. Šalica od kamenine s oznakom »Krasina«, Muzej za umjetnički obrt, Budimpešta, inv. br. 1741 a, širina 7 cm, promjer 4,2 cm, visina 7,5 cm.

Sl. 5. Tanjir šalice od kamenine s oznakom »Krasina«, Muzej za umjetnički obrt, Budimpešta, inv. br. 1741 b, promjer 31 cm, vis. 3,5 cm.

7

6

Sl. 6. Oznaka »Krasina« na šalici i tanjiru od kamenine.
Muzej za umjetnički obrt, Budimpešta.

Sl. 7. Vrč od kamenine bez oznake, Muzej za umjetnički
obrt, Budimpešta, inv. br. 1740, vis. 18 cm, otvor 6,8 cm,
dno 5,6 cm.